

HOOFDSTUK 1: CHRONOLOGIE EN MILIEU

1. CHRONOLOGIE VAN DE PREHISTORIE

- Tot de 19e eeuw: geloof in Bijbelse interpretatie
  - Aartsbisschop Ussher (1658): wereld werd geschapen op vrijdag 28 oktober 4004 v.C.
- 19e eeuw:
  - Archeologie : Jacques Boucher de Crèvecœur de Perthes
  - Natuurwetenschappen:
    - Jean-Baptiste Lamarck: evolutie door overerving
    - Georges Cuvier: catastrofetheorie
    - Charles Darwin: evolutietheorie
- Vandaag: Bijbelse verhaal volledig verworpen
- Indeling van het verleden op basis van criteria:
  - 1.1. schrift
  - 1.2. Technologische evolutie
  - 1.3. Economische evolutie
  - 1.4. Antropologische evolutie

1.1 Schrift

Prehistorie (Fr.: Antéhistoire):

- term komt op in 19e eeuw. Voorheen gebruik van “voor zondvloed” en “na zondvloed”
- beschavingen en samenlevingen zonder teksten: periode van ontstaan van de mens tot enkele duizenden jaren geleden:
  - Midden-Oosten: ± 3000 v.C
  - Indusvallei: ± 2400 v.C
  - West-Europa: ± 58/57 v.C

Protohistorie:

- groepen of culturen die zelf geen schrift hebben, maar gekend zijn uit teksten van andere culturen (vb. Griekse en Romeinse teksten over Kelten)
- *!! In Frankrijk begint de protohistorie vanaf de eerste voedselproducenten (vanaf het Neolithicum) !!*

1.2 Technologische evolutie

- Oudheid: gouden, zilveren, bronzen en ijzeren tijdperk (= regressieve evolutie, van goed naar slecht)
- 18e – 19e eeuw: invoering drieperiodensysteem naar Antiek model, maar nu progressief
- 18e eeuw:
  - 1719: B. de Montfaucon (*L'antiquité représentée en figures*) schreef over een drieperiodensysteem (in navolging van Zwitserse J.C. Iselin)
  - Antoine Yves Goguet (*De l'origine des lois, des arts et des sciences et de leurs progrès chez les anciens peuples*) : evolutie van steen naar brons en ijzer
  - Niet gevolgd
- Christian Jens Thomsen (1788 – 1865)
  - Conservator van het museum van Kopenhagen
  - Steentijd: wapens en werktuigen uit steen, been of ander materiaal, maar weinig of niks gekend over metalen
  - Bronstijd: wapentuig of snijdend gereedschap van koper of brons. Niets, of zeer weinig gekend over ijzer
  - IJzertijd: ijzer voor alle voorwerpen waarvoor het geschikt is.

- Jens Jacob Asmussen Worsaae (1821 – 1885)
  - Opvolger van Thomsen in Museum van Kopenhagen
  - Paste gegevens van Thomsen toe op terrein (opgraving met aandacht voor stratigrafie) en bewees empirisch de waarde van de stelling.
- Drieperiodensysteem nu: niet meer bediscussieerd
  - Steentijd onderverdeeld in:
    - Paleolithicum (= vroege of oude steentijd), ingevoerd door John Lubbock (2^e helft 19^e eeuw)
    - Mesolithicum (= midden steentijd), pas in begin 20^e eeuw als aparte tijd gezien
    - Neolithicum (= jonge of late steentijd), ook door Lubbock ingevoerd
  - voor enkele gebieden ook Chalcolithicum (= kopertijd) ingevoerd: periode tussen Neolithicum en Bronstijd.
  - Ook Bronstijd en IJertijd verder ingedeeld

1.3 Economische evolutie

- jagers: uitsluitend jacht
- jager-verzamelaars: jacht, pluk e.d.
- voedselproducenten: productie van eigen producten, landbouwers en herders

1.4 Antropologische evolutie

- Onder invloed van antropologie en evolutionisme: evolutieschema van culturele en sociale vooruitgang (jaren '70). Schema houdt in dat een cultuur van het ene stadium naar het andere overgaat en dat die stap onherroepelijk en niet-herhaalbaar is.
- E.R. Service (*Primitive social organisation. An evolutionary perspective*, 1971) : 4 stadia
  - Horde (Fr. : bande, Eng. : Band) :
    - Kernfamilies
    - Minder dan 100 individuen
    - Losse banden met omringende horden
    - Egalitair (informeel leiderschap).
    - Geen specialisaties buiten het gezin.
    - Leden verbonden door verwantschap (afstamming of huwelijk).
    - Jagers of jager-verzamelaars met vnl. nomadische levenswijze
    - Woonplaatsen van tijdelijke aard (tijdelijke kampen)
  - stam (Fr.: tribu, Eng.: tribe):
    - eerste voedselproducerende gemeenschappen
    - Vnl. sedentair, soms nomadische herdersgemeenschappen
    - Breder vereniging van verschillende groepen (tot 1000 individuen), verbonden door afstamming of filiatie
    - Verschillende groepen kunnen onderverdeeld worden (leeftijdsgroepen, activiteitengroepen,...)
    - Geen overkoepelende politieke macht, macht wisselt snel
    - Sociale positie niet gefundeerd op economische basis, eerder op leeftijd en geslacht
    - Meer permanente nederzettingen, geen hiërarchie tussen nederzettingen van eenzelfde stam
  - Hoofdmanschap (Fr.: chefferie, Eng.: Chieftdom):
    - Grotere samenlevingen: 5000 – 20 000 en meer individuen
    - Verschillende lineages en verwantschapsgroepen hiërarchisch onderverdeeld
    - Politieke macht bij (erfelijke) leider (chief) dus stabiel. Steunt op redistributie en coördinatie van economische activiteiten
    - Specialisatie

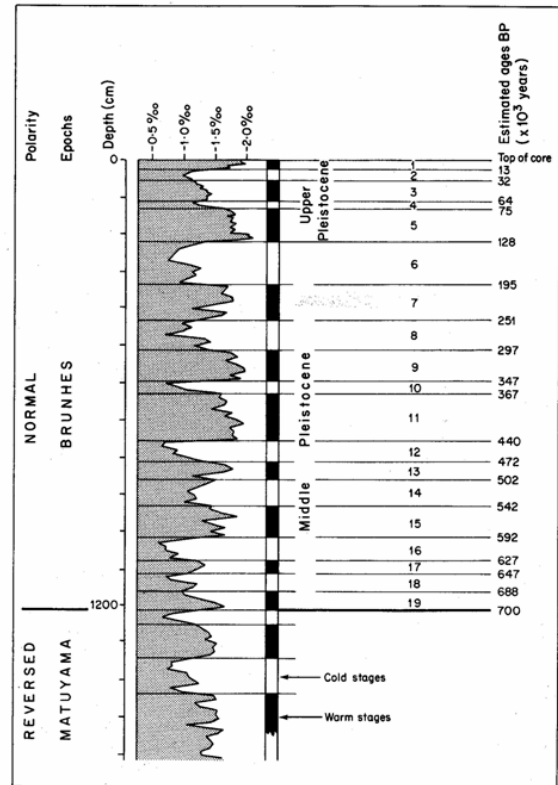
- Hoofdman heeft ook religieuze functie. Meestal centraal heiligdom
- Duidelijke hiërarchie tussen nederzettingen
- Staat (Fr.: état, Eng.: State):
  - Niet meer “prehistorie”
  - Sociale groep breder dan verwantschap en afstamming, > 20 000 individuen
  - Maatschappij verdeeld in klassen (boeren en ‘plebs’; ambachtslui; priesters en krijgers; leidende klasse en ‘vorst’)
  - Verdere economische specialisatie
  - Uitgesproken hiërarchie van nederzettingen, met stedelijke centra (> 5000 mensen)

	MOBILE HUNTER-GATHERER GROUPS	SEGMENTARY SOCIETY	CHIEFDOM	STATE
	 <p>San hunters, South Africa</p>	 <p>Man plowing, Valcamonica, Italy</p>	 <p>Horseman, Gundestrup cauldron</p>	 <p>Terracotta army, tomb of first emperor of China</p>
TOTAL NUMBERS	Less than 100	Up to few 1000	5000-20,000+	Generally 20,000+
SOCIAL ORGANIZATION	Egalitarian Informal leadership	Segmentary society Pan-tribal associations Raids by small groups	Kinship-based ranking under hereditary leader High-ranking warriors	Class-based hierarchy under king or emperor Armies
ECONOMIC ORGANIZATION	Mobile hunter-gatherers	Settled farmers Pastoralist herders	Central accumulation and redistribution Some craft specialization	Centralized bureaucracy Tribute-based Taxation Laws
SETTLEMENT PATTERN	Temporary camps	Permanent villages	Fortified centers Ritual centers	Urban: cities, towns Frontier defenses Roads
RELIGIOUS ORGANIZATION	Shamans	Religious elders Calendrical rituals	Hereditary chief with religious duties	Priestly class Pantheistic or monotheistic religion
ARCHITECTURE	Temporary shelters <p>Paleolithic skin tents, Siberia</p>	Permanent huts Burial mounds Shrines <p>Neolithic shrine, Catalhöyük, Turkey</p>	Large-scale monuments <p>Stonehenge, England - final form</p>	Palaces, temples, and other public buildings <p>Pyramids at Giza Castillo, Chichén Itzá, Mexico</p>
ARCHAEOLOGICAL EXAMPLES	All Paleolithic societies, including Paleo-Indians	All early farmers (Neolithic/Archaic)	Many early metalworking and Formative societies	All ancient civilizations, e.g. in Mesoamerica, Peru, Near East, India and China; Greece and Rome
MODERN EXAMPLES	Inuit San, southern Africa Australian Aborigines	Pueblos, Southwest USA New Guinea Highlanders Nuer and Dinka, E. Africa	Northwest Coast Indians, USA 18th-century Polynesian chiefdoms in Tonga, Tahiti, Hawaii	All modern states

2. HET MILIEU

2.1 Geologie en Klimaat

- Ontstaan zoogdieren: Cenozoïcum, onderverdeeld in Tertiair en Quartair (1,8 mj – 10 200 B¹P).
- Pleistoceen (1,8 Mj – 10 200 BP)
  - Vroeg-Pleistoceen (1,8 mj – 730 000 BP)
    - Inversie van aardpolariteit (Matuyama)
    - Opeenvolgende koude en warme periodes (o.a. vroege Günz-ijstijd of Menapiaan)
    - Opeenvolging ijstijden:
      - Vroeger: 4 ijstijden (Alpen: Günz – Mindel- Riss- Würm; N-Eur: Menapiaan-Elster-Saale-Weichsel) en 3 interglacialen (N-Eur: Cromer-Holstein-Eem)
      - Nu: studie verhouding O¹⁶ en O¹⁸ => veel meer periodes: OIS (= *Oxygen Isotope Stage*).
        - OIS 12: maximum koude tussen 472 – 427 000 BP ≈ Mindel of Elster
  - Midden-Pleistoceen (730 000 – 128 000)
    - Normale polariteit (Brunhes)
    - Twee ijstijden: Mindel/Elster (OIS 12) en Riss/Saale (OIS 8 – 6)
    - Cycli van 70 000 jaar van koud en warm. Na 450 000 BP duren cycli 100 000 jaar.
  - Laat-Pleistoceen (128 000 – 10 200 BP)
    - Twee grote fasen:
      - Warm: Eemiaan *sensu lato* (128 000 - ± 70 000 BP), OIS 5
      - Koud: Weichsel/Würm (70 000 – 10 200 BP), OIS 4 – 2 met zeer koude fase in het begin (OIS 4) en van 28 000 – 21 000 BP (OIS 2). Warmere fasen ± 50 000 BP (Moershoofd), ± 40 000 BP (Hengelo) en ± 30 000 BP (Denekamp)
    - Koude fasen: temp. gem. 5° in juli
    - Warmere fasen: temp. gem. tot 20° in juli
    - Tardiglaciaal (vanaf 13 000 BP):
      - Snelle opeenvolging van koude en warme fasen (temp. steeg soms 10 – 15°)
      - Koude Dryas I,II en III wisselen af met warme Bölling (13 300 – 12 300 BP) en Alleröd (11 800 – 10 800 BP)
- Holoceen:
  - Preboreaal (10 200 – 8 700 BP)
    - Stijging van gem. temp. in juli van 7/8° naar 12/14°C
    - Open toendra van Dryas III wordt vrij open berkenwoud met dennen en notenbomen (vnl. hazelaar)
  - Boreaal (8 700 – 7 800 BP)
    - Verdere stijging temp. naar 16° (± huidige temp.)
    - Continentaal klimaat
    - Dennenbossen met olm, eik, es en linde
    - Oudste venen

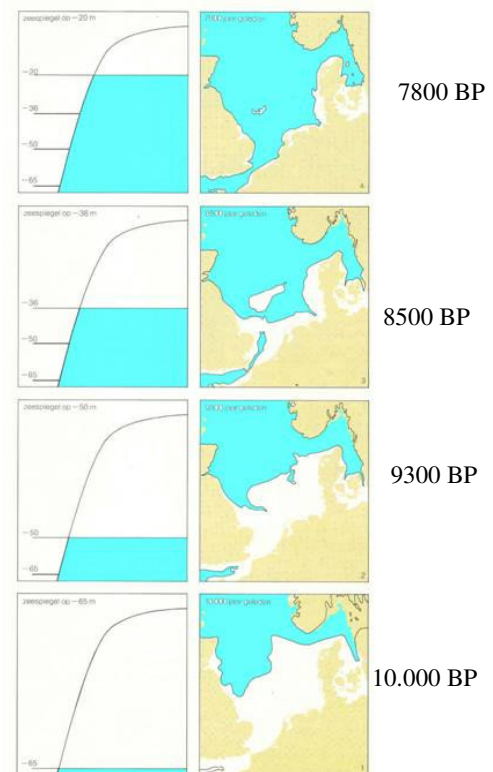

¹ BP = Before Present (1950 n.C).

- Stijging zeespiegel => inundatie van Noordzee
- Atlanticum (7 800 – 5 000 BP)
  - Hoogtepunt van temp. (18°)
  - Terugdringen van den. Gemengd loofwoud met eik, els, olm, linde, es en hazelaar.
  - Nat en warm klimaat => verdere veenvorming
  - Eerste rooien van bossen en eerste landbouwers
- Subboreaal (5 000 – 2 700 BP)
  - ± Atlanticum, maar iets droger. Temp. ± 17°
  - Opnieuw beuk. Olm en hazelaar verdrongen, linde verdwijnt.
  - Verdere, maar verminderde veenvorming.
  - Landbouw en ontbossing ook op zandgronden => heideontwikkeling
- Subatlantisch (2 700 BP – nu)
  - Huidige klimaat (T ± 16°)
  - Uitbreiding beuk en haagbeuk, ook uitbreiding heide en eolische activiteit.

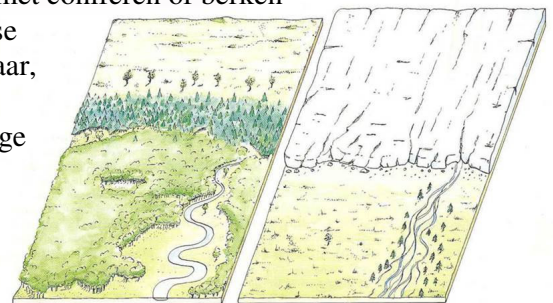
- IJsmassa in Europa:

- Grootste: Noordpool
  - Elster en Saale: verder zuidwaarts, tot Midden-Nederland en Zuid-Engeland tot iets ten N van Praag.
  - Weichseliaan: beperkt tot Noorwegen en N van Zweden, Finland en N-Rusland
- Alpen
- Smelten van gletsjers:
  - Warmere fases => afsmelting => stijging zeeniveau
- Ontstaan van de Noordzee:
  - Begin Holoceen door afsmelten N-lijke ijskap. Gedurende geheel Paleolithicum bestond de Noordzee dus niet.
- Rivierterrassen: typisch voor klimaat met afwisseling van ijstijden en mildere periodes

2.2 Flora

- Huidige sequentie van Noord naar Zuid-Europa:
  - Noorden: periglaciaire toendar-landschappen (open, zeer weinig bomen)
  - N-Scandinavië en N-Rusland: boreaal bos of taiga met coniferen of berken
  - C-Rusland, Z-Scandinavië, C-Eur., W-Eur, en Britse eilanden: gemengd loofwoud (eik, iep, linde, hazelaar, els, ...)
  - Z-Rusland en O-Eur.: steppe en semi-woestijnachtige landschappen
  - Kusten van Middellandse Zee (MZ): mediterraan milieu
- Zones verschuiven in loop van prehistorie (naar Z in ijstijden, naar N in interglacialen, zie fig.)

2.3 Fauna

- Warme fases: bruine beer, vos, nijlpaard, bosolifant, neushoorn van Merck, luipaard, lynx, reuzehert, damhert, ree, oeros en everzwijn

